

Володимир Борисов,

головний бібліотекар відділу наукових і маркетингових досліджень
Національної бібліотеки Узбекистану імені Алішера Навої

Культура читання – культура самостійної дослідницької діяльності

Стаття присвячена проблемам читання і читацької поведінки. Автор будує свій аналіз, ґрунтуючись на результатах цілої низки соціологічних досліджень: «Інформаційні потреби та інформаційна культура студентства вишів Ташкента»; «Бібліотека і соціальні проблеми читачів»; «Національна бібліотека – погляд у майбутнє» та ін.

Останнім часом Національна бібліотека Узбекистану імені Алішера Навої (НБУ) прагне якомога глибше досліджувати проблеми читання і читацької поведінки, виробити стратегію, спрямовану на подолання розриву між категорією населення, що читає, й тими, хто не читає.

За даними дослідження «Інформаційні потреби та інформаційна культура студентства вишів Ташкента» (2004 р.), проведеного НБУ разом із бібліотеками 4-х вишів столиці, було виявлено низьку читацьку активність серед молоді та певну обмеженість її читацьких інтересів.

Значна частина студентів (47,09 %) читає, щоб одержати корисну інформацію, хоча тільки невеличка частина (12,94 %); осмислено працює над підвищенням своєї культури читання – робить виписки з творів, що сподобалися, веде читацький щоденник і лише 3,85 % можуть оцінити корисність і новизну інформації. Досить значним є число тих, хто займається читанням тому, що бажає обговорювати зміст книг (33,10 %), розповідати про прочитане (35,66 %), читати вголос улюблені твори (17,95 %).

А на питання «Чи знаєте ви способи підвищення ефективності читання?» 65,15 % респондентам важко було відповісти. Виявилось, що лише 34,85 % знайомі з такими способами.

Дані дослідження свідчать про велику потребу в роботі з управління процесом читання, піднесення його престижу і популярності.

НБУ має на меті активізувати роботу з поширення ідей культури читання, самоосвіти й оптимальної організації користування ресурсами бібліотек. Діяльність Національної бібліотеки з формування культури читання, залучення читача до книги вже сьогодні виходить на рівень завдань державної ваги. У зв'язку з цим у відділі наукових і маркетингових досліджень проводиться науково-дослідна робота з питань психології і соціології читання, розробляються методики

із залучення населення до читання, до книги, вивчаються його інформаційні потреби і запити.

Читання – один з найважливіших засобів одержання інформації, що посідає значне місце в житті сучасної освіченої людини, допомагає їй жити, вчитися, працювати. Читання виступає як окремий, самостійний вид комунікативної діяльності, мотивом якої є задоволення потреби в інформації, яку містить текст.

Отже, читання задовольняє пізнавальну, естетичну потреби людини. Також воно не менш значуще у побутовій, навчальній і виробничій сферах, де здобуття інформації з тексту через читання забезпечує здійснення різноманітних видів діяльності.

Саме у зв'язку з цим особливої актуальності набувають науково-дослідні роботи в галузі читацької компетенції особистості, раціональної організації інтелектуальної праці читача, задоволення його інтересів і потреб. Взяти хоча б нещодавно проведені соціологічні дослідження: «Бібліотека і соціальні проблеми читачів» (2000–2001 рр.), «Інформаційні потреби та інформаційна культура студентства вишів Ташкента» (2004 р.), «Національна бібліотека – погляд у майбутнє» (2007 р.).

Дослідницький проект «Бібліотека і соціальні проблеми читачів» (2000–2001 рр.) дав змогу провести моніторинг потреб у періодичних виданнях із соціальних питань. Основною метою проекту було визначити попит на інформацію соціального характеру різних категорій користувачів масових бібліотек Ташкента. Дослідження проводилося на базі шести публічних бібліотек міста. У рамках цього проекту, за сприяння міжнародних фондів, була зроблена підписка на 44 найменування популярних російських журналів. Було опитано 994 читачі, виявлено тематику звернень із соціальних питань, дано рекомендації щодо комплектування фондів бібліотек і складено бібліографічну базу даних часто запитуваної інформації.

НБУ завжди намагалася координувати дослідницьку роботу з іншими закладами. Метою дослідження «Інформаційні потреби й інформаційна культура студентства вишів Ташкента» (2004 р.) було з'ясування ставлення до читання, визначення комунікативно-особистісних характеристик, які справляють вплив на розвиток інформаційної культури студентів, виявлення природи процесів, що сприяють зростанню інформаційної грамотності. До вивчення читацьких інтересів студентства на одному з етапів дослідження підключився Ташкентський державний інститут культури. У ході дослідження було опитано 858 студентів із 4 вишів Ташкента, у т. ч. студентів, котрі користуються послугами Національної бібліотеки. За результатами дослідження були вироблені рекомендації для бібліотек вишів з підвищення мотивації студентів щодо навчальної діяльності, формування знань, підвищення рівня інформаційної грамотності.

Завдання дослідження «Національна бібліотека – погляд у майбутнє» (2007 р.) – одержання цінної інформації про бібліотечне середовище у тому вигляді, в якому воно відбивається у свідомості користувачів НБУ. Така інформація вкрай потрібна для формування нових пріоритетів бібліотечного розвитку, вироблення перспективної моделі Національної бібліотеки Узбекистану.

Для вирішення цього завдання потрібно було:

- визначити місце НБУ в житті її користувачів;
- проаналізувати ступінь задоволення різних груп читачів бібліотечним обслуговуванням, якістю послуг та змістом фонду;
- одержати відомості прогностичного характеру щодо удосконалення бібліотечного обслуговування міського населення;
- визначити пріоритети діяльності НБУ на майбутнє.

Було опитано 133 користувачі бібліотеки, з них активною категорією виявилися студенти вишів – 67 %. Великий відсоток опитаних (52 %) схиляються до досить короткого діапазону користування бібліотекою – до одного року; 2 роки – 17 %; 3–4 роки – 20 %; понад 5 років – 11 %. Все це говорить про прагнення молоді одержувати знання за допомогою інформаційних ресурсів бібліотеки тільки під час навчання. Більшість користувачів (42 %) розглядають бібліотеку як джерело інформації і знань. Дещо менше тих, хто вважає, що бібліотека – центр самоосвіти – 32 %. А загалом, все це свідчить про те, що бібліотека в очах користувачів залишається головним інформаційно-освітнім центром. Це підтверджується і результатами дослідження потреби у видах літератури: найбільший інтерес викликає наукова і науково-популярна література за фахом – 45 %,

довідкова література – 12 %. Якщо брати за галузями знань, то тут перевага надається: іноземним мовам (10 %), історії (7 %); інформатиці і комп'ютерній техніці, юриспруденції, здоров'ю, психології, біографії з життя видатних людей (по 6 % кожна); філософії, політика, економіка по 5 %.

Визначальною характеристикою такої науково-дослідної діяльності є її практична спрямованість: формування культури читання у користувачів, розроблення програм роботи з читачами з метою залучення їх до книги і бібліотеки. Практикуються різні форми зустрічей з читачами – клуби, тренінги, вікторини, ігри, уроки, які дають змогу формувати «думаючого» читача, котрий володіє знаннями і навичками пошуку інформації, її оцінки, добору, стислої фіксації і запам'ятовування, тобто уміє організувати свій самоосвітній процес. Слід відзначити, що це завдання є одним з пріоритетних, адже, якщо читач не знає де і як шукати те, що йому потрібно, він відчуватиме себе дискомфортно у бібліотеці, у нього зникає бажання скористатися її послугами.

Національна бібліотека давно стала улюбленим місцем зустрічей, де кожний з відвідувачів може знайти собі місце. Протягом 2001–2004 рр. тут успішно функціонував молодіжний клуб «ІнфоЗна» (від ІнФОРмацій до ЗНАнь), пізніше він отримав назву «ЕЛІТ» – що розшифровується російською мовою як «Эффективная Личность – Информированная и Творческая». Ініціатором та ідеологом цього проекту була зав. відділу наукових і маркетингових досліджень бібліотеки І. С. Пугач. На зустрічах обговорювалися питання адаптації людини в суспільстві: позитивного ставлення до життя, ефективних засобів спілкування, саморегуляції, розвитку творчого мислення. Але головне, чого прагнули організатори таких заходів, – це самопізнання, самовизначення, адже чим краще ми знаємо самих себе, тим нам легше живеться, тим легше нам вибрати життєвий шлях, професію, свою справу.

Визначальним методом проведення зустрічей був соціально-психологічний тренінг, під час якого учасники залучалися до різних дій: обговорення, програвання рольових ситуацій, знаходження оптимальних рішень поставлених завдань тощо. Всього було проведено 96 засідань клубу, вони присвячувалися різним темам. На думку самих учасників, найпопулярнішими були такі теми: «Творча уява», «Образ світу», «Акмеологія мислення», «Повірте, ви талановиті», «Створюємо імідж», «Шляхи до творчості», «Я та інший», «Резерви нашої пам'яті», «Стратегії успіху», «Я – лідер».

У 2005 р. бібліотека долучилася до проекту Британської Ради «Оживляємо літературу». За сприяння Ради було організовано читацький клуб, де його

учасники обмінювалися враженнями, міркуваннями про прочитані книги. Таким чином, з'явилася можливість поділитися своїми думками про ту чи іншу книгу, почути точку зору інших читачів – вийти за рамки особистого сприйняття прочитаного.

У британському літературному середовищі свого часу набула популярності ідея – «Розвиток читачів – творче читання». За нею стоїть низка ініціатив і експериментальних проєктів, що реалізуються по всій території країни. Розвиток читачів – це активна діяльність у таких напрямках:

- допомога в удосконаленні читацьких навичок для одержання більшого задоволення від читання;
- поширення вибору літератури для читання;
- створення можливості обговорити прочитане.

Британська Рада запропонувала провести щось подібне і в нашій бібліотеці. Було організовано читацьку групу з десяти осіб – «Читацький клуб». Перед тим Рада провела майстер-клас для керівників групи – фасилітаторів (від англ. *facilitator* – помічник, посередник – людина, яка допомагає двом або більше сторонам досягти порозуміння і при цьому не схиляється до точки зору якоїсь сторони), завдання яких: сприяти розвитку дискусії, не нав'язуючи своєї думки, надати можливість висловитися кожному. У фонд бібліотеки надійшло 200 прим. книг (20 найменувань у 10 копіях) на молодіжні теми сучасних письменників Великобританії. Такий підхід допомагає читачам: 1) сформулювати читацьку позицію й одержати задоволення від читання; 2) розширити читацький кругозір; 3) поділитися враженнями від прочитаної книги.

Проводилися зустрічі переважно у вигляді дискусії, диспуту, які присвячувалися проблемам, порушеним книгою, її автором або сформульованим самими читачами.

З 2005 р. в рамках «Свята читання» (щорічні заходи, що організовуються в останню декаду вересня Національною бібліотекою Узбекистану) із читачами проводиться тренінг «Дорога до знання» – дорога, на якій ми вчимося перетворювати добути інформацію у власні думки. Зрозуміти, що читається – це якісно засвоїти інформацію. Під час тренінгу ми пропонуємо засвоїти методи і способи читацької компетенції і у такий спосіб прагнемо навчити мистецтва і майстерності розуміння прочитаного, а майстерності, як відомо, властива творчість.

Головна ідея тренінгу – познайомити читача з книгою. Справа в тому, що читання – це «зустріч» – зустріч з автором, сюжетом, ідеєю книги. І, щоб читач відкрив для себе цей надзвичайний світ читання, ми спробували пояснити, що ж таке текст. Адже тексти бувають різні – наукові, науково-популярні, навчальні, художні, публіцистичні. Текст живе за своїми за-

конами – смисловими групами і головною думкою. У тексті є три види інформації – фактуальна, підтекстова і концептуальна. Найважливішим є розкриття психологічних «механізмів» читання – вміння ставити питання по ходу читання, прогнозувати текст.

Читання стає тільки тоді захопливим, коли читач може вести «діалог» з автором книги. За такої ситуації народжується самомотивація щодо читання, навчання і сприйняття нового. Уміння брати активну участь у цьому процесі розвиває здатність логічно мислити, зіставляти точки зору різних авторів на одну проблему. Саме це формує світоглядну позицію.

Уміння мислити – одна з умов культури читання і сприйняття інформації. Виявлення головної думки тексту потребує логічного мислення, здатності узагальнювати й абстрагуватися. Особливо це необхідно, коли головна думка виражена не прямо, а алегорично. Візьмемо для прикладу вірш «Даремні зусилля» С. Маршака: «Он долго в лоб стучал перстом, // Забыв названье тома. // Но для чего стучаться в дом, // Где никого нет дома?». У цьому жартівливому вірші головна думка полягає в тому, що з порожньої голови не можна витягти ніяких знань, скільки б дурний чоловік не удавав із себе розумного, усі його зусилля даремні (заголовок вірша), оскільки від цього старання зобразити із себе вченого у нього розуму не додасться.

У рамках «Свята читання» проходять також бібліотечні уроки, вікторини, ігри. Всі вони торкаються питань бібліотечної-бібліографічної грамотності – ефективного користування бібліотекою, каталогом, довідковим фондом, уміння працювати в бібліотеці, проводити науково-дослідну роботу.

Завдання таких заходів ознайомитися ближче з бібліотекою – її організацією і пошуком інформації в її стінах, дізнатися, чому кожна книжка має свою «адресу проживання», як організований каталог, які бувають словники й енциклопедії, для чого потрібний покажчик, як шукати інформацію із заданої теми тощо.

Піднесенню рівня інформаційної грамотності великою мірою сприяють практичні посібники, які знайомлять читачів із способами раціонального читання й ефективного сприйняття інформації тексту. Саме такі видання готуються нашими співробітниками: «Раціональний засіб запам'ятовування тексту», «Робота з книгою», «Національна бібліотека Узбекистану імені Алішера Навої: пам'ятка читачеві», «Пишемо конспект, реферат, анотацію: пам'ятка на допомогу читачеві», «Методи продуктивного читання і швидкісного конспектування: посібник для користувачів бібліотек».

Отже, як засвідчує досвід роботи, читача необхідно подружити із бібліотекою, дати йому можливість почувати себе в ній упевнено. Якщо читач не знає і

Організаційно-методична діяльність Національної бібліотеки Узбекистану імені Алішера Навої

не розуміє, як організована бібліотека, то в нього з'являється негативне упереджене ставлення до такої установи, що виливається у стійке небажання її відвідувати або ж конфліктувати із бібліотекарем, вимагаючи від нього «багато всього і відразу».

Своєю роботою ми прагнемо донести ідею про те,

що бібліотека – це храм знань, де збирається, зберігається і надається всім бажаючим необхідна інформація. Сподіваємося, що наші зусилля не є марними, вони сприяють залученню читача до книги, формують у нього інтерес до читання, а отже допомагають виховати творчу людину, читача з великої літери.